

RAPORT

**RAPORT Z ZAKRESU ANALIZY STOSOWALNOŚCI W POLSCE MODELI
ANALITYCZNYCH I PODEJŚĆ TEORETYCZNYCH W BADANIACH POLITYKI
ZAGRANICZNEJ III RZECZYPOSPOLITEJ (W OKRESIE 2001-2020)**

AUTORZY:
**PROF. DR HAB. MAREK PIETRAŚ
DR HAB. KONRAD PAWŁOWSKI
DR TOMASZ WICHA**

RAPORT POWSTAŁ W RAMACH PROJEKTU ***SPORY W XXI WIEKU O POLITYKĘ ZAGRANICZNĄ POLSKI. INTERPRETACJE RACJI STANU.*** REALIZOWANEGO PRZEZ FUNDACJĘ POLSKIEJ AKADEMII NAUK W RAMACH PROGRAMU MINISTRA EDUKACJI I NAUKI POD NAZWĄ „NAUKA DLA SPOŁECZEŃSTWA”

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW BUDŻETU PAŃSTWA W RAMACH PROGRAMU MINISTRA EDUKACJI I NAUKI POD NAZWĄ ***NAUKA DLA SPOŁECZEŃSTWA*** NR PROJEKTU NDS/529077/2021/2021 KWOTA DOFINANSOWANIA 1 094 474,00 ZŁ CAŁKOWITA WARTOŚĆ PROJEKTU 1 094 474,00 ZŁ

OPRACOWANIE:

FUNDACJA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SPIS TREŚCI

I. DIAGNOZA MODELI ANALITYCZNYCH POLITYKI ZAGRANICZNEJ STOSOWANYCH W POLITOLOGII W POLSCE.....	4
1. Wprowadzenie.....	4
2. Teorie liberalizmu i realizmu i nurty pokrewne w nauce polskiej w XXI w.	4
2.1. Teoria liberalizmu i nurty pokrewne	4
2.2. Teoria realizmu i nurty pokrewne.....	6
3. Konstrukttywizm w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych w XXI w.	8
II. ANALIZA ADEKWATNOŚCI NARZĘDZI TEORETYCZNYCH DO ANALIZY POLITYKI ZAGRANICZNEJ POLSKI	10
1. Wprowadzenie	10
2. Teoria stosunków międzynarodowych w perspektywie polskiego środowiska naukowego.....	10
3. Recepja teorii stosunków międzynarodowych w nauce polskiej.....	11
4. Wnioski nt. dominujących modeli teoretycznych i ich adekwatności w zakresie analizy polityki zagranicznej.....	15

I. DIAGNOZA MODELI ANALITYCZNYCH POLITYKI ZAGRANICZNEJ STOSOWANYCH W POLITOLOGII W POLSCE

1. Wprowadzenie

Analiza recepcji teorii naukowych w obszarze polskiej politologii i nauki o stosunkach międzynarodowych na początku XXI w. pokazuje niezmienną dominację dwóch meta-podejść teoretycznych tj. szeroko definiowanego liberalizmu i realizmu. Jakkolwiek w minionych latach rozważania z zakresu teorii stosunków międzynarodowych uzupełniają inne podejścia naukowe (vide coraz bardziej popularny konstruktywizm), główny dyskurs naukowy nadal ogniskuje się wokół meta-debaty teoretycznej między różnymi nurtami istniejącymi w ramach liberalizmu i realizmu.

2. Teorie liberalizmu i realizmu i nurty pokrewne w nauce polskiej w XXI w.

2.1. Teoria liberalizmu i nurty pokrewne

Nie ulega wątpliwości, że teoria liberalna – oraz powstałe wokół niej szkoły i nurty myślenia teoretycznego – stanowi jedną z dwóch najważniejszych koncepcji paradygmatycznych w nauce o stosunkach międzynarodowych.

W przypadku nauki polskiej wzrost popularności paradygmatu liberalnego wynikał z przekształceń ładu światowego, jakie miały miejsce na przełomie lat 80 i 90. ubiegłego stulecia. Zakończenie blokowej konfrontacji między Wschodem i Zachodem, upadek komunizmu, przemiany geopolityczne w Europie Środkowej i Wschodniej oraz dynamiczny rozwój międzynarodowych stosunków gospodarczych, skutkowały bowiem odrzuceniem dominującego w okresie PRL – i narzuconego względami ideologicznymi – ujęcia marksistowskiego, zakładającego konfrontacyjny charakter relacji międzynarodowych między państwami o odmiennych ustrojach politycznych i gospodarczych. Rozpoczęta wówczas transformacja ustrojowa oraz proces symbolicznego „powrotu” Polski do Europy i cywilizacji Zachodu, którego egzemplifikacją stała się akcesja Polski do struktur euroatlantyckich, znalazł odzwierciedlenie w rozwoju polskiej nauki o stosunkach międzynarodowych. Szybko włączyła się ona bowiem w prowadzony w nauce zachodniej dyskurs teoretyczny, zdominowany wówczas w wymiarze intelektualnym przez „zwycięskie”, jak pisał wówczas Francis Fukuyama,

podejście (neo)liberalne, odwołujące się do idei współpracy międzynarodowej, wolego rynku i demokracji liberalnej¹.

Ta systemowa zmiana myślenia o istocie i funkcjonowaniu stosunków międzynarodowych dominuje w polskich publikacjach naukowych z lat 90. XX w. i faktycznie trwa do dnia dzisiejszego, mimo dostrzegalnego na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat renesansu myślenia naukowego, nawiązującego do założeń realizmu.

Popularność szeroko definiowanego podejścia liberalnego w analizie i konceptualizacji rzeczywistości międzynarodowej widoczna jest na gruncie nauki polskiej w odniesieniu do szeregu obszarów i tematów badawczych. Należą do nich badania dotyczące: pozimnowojennej transformacji systemu międzynarodowego; poziomów analizy stosunków międzynarodowych; siły i roli niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych (tj. międzynarodowych organizacji międzypaństwowych, organizacji pozarządowych, korporacji transnarodowych itp.); procesów internacjonalizacji, instytucjonalizacji, integracji i globalizacji; globalnego zarządzania; struktur i mechanizmów współpracy międzynarodowej w wymiarze regionalnym i uniwersalnym; oddziaływań i współzależności międzynarodowych; rozwoju i liberalizacji handlu międzynarodowego; funkcjonowania w przestrzeni międzynarodowej struktur transnarodowych i sieciowych; procesów i zjawisk transgranicznych; ewolucji tradycyjnej koncepcji suwerenności państwa; procesu integracji europejskiej; liberalnej hegemonii i globalnego przywództwa Stanów Zjednoczonych; redefinicji pozimnowojennego paradygmatu bezpieczeństwa (zakładającej m.in. kooperacyjny wymiar bezpieczeństwa oraz wzrost znaczenia zagrożeń niemilitarnych); globalnych problemów ekologicznych; procesów demokratyzacji; wartości w stosunkach międzynarodowych; moralności i solidarności międzynarodowej; rosnącej roli praw człowieka; koncepcji interwencji humanitarnej; roli prawa międzynarodowego; reżimów międzynarodowych; studiów nad pokojem; dyplomacji publicznej i kulturalnej itd. Tak szeroki zakres przedmiotowy i tematyczny badań osadzonych w liberalnej teorii stosunków

¹ Szerzej zob.: M. Pietraś, *Eksplanacyjna użyteczność liberalizmu w badaniu systemu międzynarodowego*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, E. Halizak, R. Ożarowski, A. Wróbel (red.), Warszawa 2016, s. 89-109.

międzynarodowych prowadzi do wniosku o nadal dużej użyteczności ujęć teoretycznych, odwołujących się do tej właśnie wizji porządku międzynarodowego².

2.2. Teoria realizmu i nurty pokrewne

Myślenie o relacjach międzynarodowych w kategoriach bliskich współczesnemu realizmowi ma na gruncie nauki polskiej długą historię. Rozumienie procesów międzynarodowych w kategoriach tzw. realizmu politycznego widoczne jest bowiem w polskiej myśli politycznej oraz pracach pisarzy politycznych i historyków polskich XIX w. i pierwszej połowy XX w. Zawarta w nich analiza szeroko definiowalnej kwestii polskiej pozostaje wyraźnie osadzona w ówczesnych realiach międzynarodowych, zdominowanych przez rywalizację wielkich mocarstw, w których funkcjonował *no lens volens* pozbawiony własnego państwa naród polski, a później odrodzona II Rzeczpospolita. Po drugiej wojnie światowej myślenie w kategoriach realizmu politycznego znaleźć można w pracach polskich środowisk emigracyjnych na Zachodzie³. Jak zauważają w tym kontekście – w odniesieniu do współczesności – Jacek Czaputowicz i Anna Wojciuk, „spuścizna realistów z kręgu [paryskiej] *Kultury*, podobnie jak dorobek polskiego realizmu politycznego dwudziestolecia międzywojennego, są w zasadzie nieobecne w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych”⁴.

Jak zostało już wskazane, w okresie PRL w nauce polskiej dominowały ujęcia marksistowskie, odzwierciedlające założenia obowiązującej wówczas ideologii politycznej i logiki zimnowojennej konfrontacji⁵. Paradygmat realistyczny pojawił się wprawdzie w pracach badaczy polskich po zakończeniu zimnej wojny, ale dominującym wówczas – co nie znaczy, że jedynym – ujęciem teoretycznym na gruncie nauki światowej (*vel* anglosaskiej) i nawiązującej do niej nauki polskiej, stało się myślenie w kategoriach wspomnianego powyżej

² E. Haliżak, R. Ożarowski, A. Wróbel, *Wstęp*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce...*, s. 11-14 i n.

³ A. Wojciuk, J. Czaputowicz, *Realizm w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze*, E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), Warszawa 2014, s. 197-205.

⁴ Tamże, s. 205.

⁵ Jak wskazują cytowani już autorzy, „po przełomie 1989 r. obserwujemy [...] w Polsce radykalne zerwanie z marksizmem oraz przyjęcie >>zdroworozsądkowego<< realizmu, tj. podejścia praktycznego, nastawionego na rozeznanie interesu państwa i analizę jego polityki zagranicznej, jednak bez głębszej refleksji teoretycznej”. Zob.: A. Wojciuk, J. Czaputowicz, dz.cyt., s. 211.

paradygmatu liberalnego. Dość szybko okazało się jednak, że pozimnowojenna dywidenda pokoju ulega nieuchronnej zmianie, a idealistyczne w niektórych aspektach założenia liberalizmu nie sprawdzają się w wymiarze eksplanacyjnym w konfrontacji ze zmieniającymi się realiami międzynarodowymi, zdeterminowanymi *inter alia* przez zjawisko terroryzmu międzynarodowego, faktyczną re-legitymizację siły militarnej w stosunkach międzynarodowych, interwencjonizm militarny mocarstw oraz globalny kryzys finansowy⁶.

Narastające rozczarowanie – w wymiarze intelektualno-eksplanacyjnym – części polskich środowisk naukowych paradygmatem liberalnym, który okazał się niewystarczający w udzieleniu odpowiedzi na szereg współczesnych procesów i zagrożeń, definiujących turbulentną rzeczywistość międzynarodową początku XXI w., doprowadziło do relatywnego spadku popularności teorii liberalnej i częściowego zwrotu w stronę paradygmatu realistycznego. Można w istocie mówić o swoistym „powrocie” szeroko rozumianego podejścia realistycznego, które zostało w jakimś sensie „zrehabilitowane” w środowisku akademickim i wzmocniło swą pozycję w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi na gruncie nauki polskiej.

Widoczne w pojawiających się od początku XXI w. publikacjach autorów polskich elementy percepcji i eksplanacji rzeczywistości międzynarodowej, nawiązujące w mniejszym lub większym stopniu do założeń realizmu (i ujęć pokrewnych), widoczne są w rozważaniach dotyczących m.in.: ewolucji międzynarodowego układu siły i kształtowania się nowego, po-pozimnowojennego porządku międzynarodowego; siły i potęgi państw; militarne wymiaru bezpieczeństwa; współpracy euroatlantyckiej; regionalnej i globalnej rywalizacji mocarstw; zjawiska hegemonii w stosunkach międzynarodowych; geopolityki; polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych; neoimperialnej i rewizjonistycznej polityki Rosji; wzrostu potęgi Chin; sporów i konfliktów międzynarodowych; bezpieczeństwa surowcowego i energetycznego; miejsca i roli państwa w systemie międzynarodowym (rozważaniom tym towarzyszy typowa dla realistów koncentracja na analizie procesów i relacji międzynarodowych z poziomu państwa); polskiej racji stanu i interesu narodowego;

⁶ Tamże, s. 210-212; M. Pietraś, dz.cyt., s. 95-109; M. Sułek, *Teoria cyklu siły: wkład Charlesa F. Dorana w rozwój kierunku realistycznego w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych...*, s. 91.

bezpieczeństwa narodowego, polityki zagranicznej i stosunków bilateralnych III RP (m.in. relacji polsko-rosyjskich); miejsca Polski w Europie i współczesnym świecie; polskiej polityki historycznej; suwerenności państwa; modelu, zakresu i kierunku integracji europejskiej; współczesnych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa (np. terroryzmu międzynarodowego czy zjawiska nielegalnej imigracji) oraz *last but not least* rozwoju, stabilności i bezpieczeństwa Europy Środkowej i Wschodniej⁷.

Uwagi te prowadzą do wniosku, że na gruncie nauki polskiej paradygmat realistyczny został zaadaptowany do analizy nowej, po-pozimnowojennej rzeczywistości międzynarodowej i jest uznawany przez środowisko naukowe za adekwatny do badań tejże rzeczywistości – choć oczywiście nie jedyny – model teoretyczny.

3. Konstrukttywizm w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych w XXI w.

Jakkolwiek narracje liberalne i realistyczne dominują w światowej i polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych, wśród kolejnych popularnych paradygmatów badawczych istotne miejsce zajmuje obecnie konstrukttywizm, przyznający kluczowe znaczenie świadomości i tożsamości uczestników stosunków międzynarodowych. Podejście to zakłada również społeczne pochodzenie rzeczywistości politycznej – tak wewnątrzpaństwowej, jak i międzynarodowej.

Na gruncie polskiej nauki o stosunkach międzynarodowych założenia teoretyczne konstrukttywizmu znajdują zastosowanie w badaniach dotyczących: istoty państwa i państwowości; konfliktów etnicznych i międzynarodowych; kultury politycznej i przywództwa politycznego; zjawiska sekurytyzacji; bezpieczeństwa kulturowego; komunikacji międzykulturowej; wizerunku państwa w stosunkach międzynarodowych; idei, przekonań, symboli, norm i wartości w relacjach społecznych i międzynarodowych; tożsamości narodowej, kulturowej i cywilizacyjnej itd⁸.

Rosnąca popularność w nauce o stosunkach międzynarodowych wywodzącego się z innych nauk społecznych konstrukttywizmu wynika z atrakcyjnego dla części badaczy

⁷ Szerzej zob.: A. Wojciuk, J. Czaputowicz, dz.cyt., s. 212-219; W. Paruch, *Realizm i wartości. Prawo i Sprawiedliwość o polityce zagranicznej*, Lublin 2021, s. 323-415.

⁸ Szerzej zob.: K. Jaworski, dz.cyt., s. 168-171; K. Żęgota, *Obwód kaliningradzki Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo międzynarodowe Europy Środkowo-Wschodniej. Między geopolityką a konstrukttywizmem*, Chomęcice 2021, s. 28, 74-75, 404-417.

rozszerzenia tradycyjnej perspektywy badawczej, przesunięcia akcentów w badaniu rzeczywistości międzynarodowej oraz koncentracji dyskursu naukowego na społecznym, kulturowym, intersubiektywnym, kreacyjnym, narracyjnym, dyskursywnym, percepcyjnym, relacyjnym i interakcyjnym elemencie tej rzeczywistości. Takie, interdyscyplinarne podejście badawcze nie jest obce polskiemu środowisku akademickiemu i odzwierciedla przemiany zachodzące w naukach społecznych, które coraz bardziej się przenikają, wspierają i uzupełniają⁹.

⁹ zob. A. Curanović, *Konstruktywizm*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając (red.), Warszawa 2015, s. 115-123.

II. ANALIZA ADEKWATNOŚCI NARZĘDZI TEORETYCZNYCH DO ANALIZY POLITYKI ZAGRANICZNEJ POLSKI

1. Wprowadzenie

Większość polskich badaczy stosunków międzynarodowych pozostaje zgodna co do tego, że stosunki międzynarodowe, tak, jak każda inna dyscyplina naukowa, posiadają własną teorię poznania, która pozycjonuje przedmiot badań, organizuje i porządkuje proces badawczy, wyznacza ramy metodologiczne oraz determinuje zakres i kierunek prowadzonych badań naukowych. Podkreśla się również, że naukę o stosunkach międzynarodowych charakteryzuje odrębność terminologiczna oraz perspektywa teoretyczna, odzwierciedlona w postaci ugruntowanych i charakterystycznych dla tej dyscypliny paradygmatów badawczych, odnoszących się do międzynarodowego charakteru analizowanych zjawisk i procesów.

2. Teoria stosunków międzynarodowych w perspektywie polskiego środowiska naukowego

Środowisko akademickie w Polsce uznaje teorię za logiczną, potrzebną, uporządkowaną i pogłębioną refleksję epistemologiczną nt. ontologii stosunków międzynarodowych. W optyce polskich naukowców teorię uznaje się zatem za: usystematyzowany katalog pojęć, znaczeń, wzorów myślowych, podstawowych założeń i twierdzeń, które definiują kształt, funkcjonowanie, prawa rozwoju, dynamikę i kierunek ewolucji stosunków międzynarodowych; przyjęty sposób percepcji i wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej; model intelektualno-analityczny, definiujący strukturę i funkcjonowanie systemu międzynarodowego; narzędzie do zrozumienia i wyjaśnienia działań aktorów międzynarodowych oraz identyfikacji i wyjaśnienia zjawisk i procesów międzynarodowych; ukierunkowaną perspektywą badawczą, służącą do analizy relacji międzynarodowych. Tak rozumiana teoria przyczynia się do rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych, pozwala także uporządkować oraz wyjaśnić zjawiska i procesy, wchodzące w zakres zainteresowania tej dyscypliny naukowej¹⁰.

¹⁰ R. Zięba, S. Beleń, J. Zając, Wstęp, [w:] *Teorie i podejścia badawcze...*, s. 7-11 i n.

Większość polskich badaczy przypisuje teorii rolę intelektualnej inspiracji oraz uznaje ją za oczywisty, niezbędny element ukierunkowanej percepcji, uporządkowanego wyjaśnienia i naukowej konceptualizacji istniejącej rzeczywistości międzynarodowej. Przekonanie to znajduje odzwierciedlenie w treści rodzimych publikacji z zakresu stosunków międzynarodowych, gdzie we wstępie, poza klasycznymi uwagami nt. przedmiotu i celu badań, założeń i hipotez badawczych oraz kwestii metodologicznych, wyraźnie wskazuje się również na przyjętą w danej publikacji – lub poszczególnych jej częściach – perspektywę teoretyczną.

Jakkolwiek polskie środowisko akademickie pozostaje zgodne w kwestii tego, że stosunki międzynarodowe, tak jak każda inna dyscyplina naukowa, posiadają swoją teorię poznania, dyskusje budzi jednak sposób i zakres, w jakim teoria ta wpływa – i wpływać powinna – na analizę rzeczywistości międzynarodowej. W dyskursie nt. miejsca i roli teorii wskazuje się zatem na ograniczenia poznawcze w rozumieniu rzeczywistości międzynarodowej, wynikające z przesadnej koncentracji badań na zagadnieniach teoretycznych. Zalicza się do nich m.in. dedukcyjny i aprioryczny charakter założeń teoretycznych, ich faktyczną ogólnikowość, narzucone i modelowe uproszczenia, generalizacje przyczynowo-skutkowe, selektywną optykę badawczą oraz możliwe ograniczenia eksplanacyjne. Powyższy dyskurs naukowy nt. miejsca i roli teorii nie narusza jednak powszechnego i ugruntowanego w doktrynie przekonania nt. fundamentalnego znaczenia teorii stosunków międzynarodowych dla istnienia, samoidentyfikacji i rozwoju tejże dyscypliny oraz analizy praktyki międzynarodowej.

3. Recepcja teorii stosunków międzynarodowych w nauce polskiej

Analiza dorobku polskiej nauki w obszarze stosunków międzynarodowych prowadzi do wniosku o jej pełnej kompatybilności z trendami badawczymi i intelektualnymi, obowiązującymi w nauce anglosaskiej. Fakt ten stanowi potwierdzenie wysokiego poziomu umiędzynarodowienia debaty naukowej w Polsce, która nie odstaje od dominujących w nauce o stosunkach międzynarodowych ujęć zachodnioeuropejskich czy amerykańskich.

Jednocześnie jednak można dojść do wniosku, że w niektórych przypadkach zbieżność ta przyjmuje postać recepcji – czasem odtwórczej, a niekiedy także instrumentalnej i bezrefleksyjnej – założeń teoretycznych, które w naturalny sposób odzwierciedlają tradycję intelektualną, doświadczenia historyczne i perspektywę międzynarodową społeczeństw

i państw Zachodu. W efekcie narracja teoretyczna nt. stosunków międzynarodowych, prezentowana w pracach części polskich autorów, pozostaje w dużym stopniu zdekontekstualizowana i brak w niej wyraźnych odwołań do rodzimych tradycji intelektualno-badawczych, własnych doświadczeń historycznych oraz polskiej optyki politycznej w odniesieniu do spraw międzynarodowych. Część publikacji charakteryzuje również brak weryfikacji „importowanych” założeń teoretycznych i faktyczna słabość w zakresie własnej refleksji teoretycznej (np. próby stworzenia własnego modelu teoretycznego). Powyższe uwagi prowadzą do wniosku nt. potrzeby rozwoju własnej myśli teoretycznej, która uwzględniałaby polskie i środkowoeuropejskie doświadczenia historyczne, położenie geograficzne, pozycję międzynarodową Polski, interesy i siłę państwa (oraz istniejące w tym zakresie realne ograniczenia) i poza aspektem czysto naukowym, wspierałaby w wymiarze koncepcyjnym działania polskiej dyplomacji¹¹.

Idąc dalej, należy stwierdzić, że prace polskich badaczy w zakresie teorii stosunków międzynarodowych mają najczęściej charakter deskryptywny, a niekiedy tylko implementacyjny. W pierwszym przypadku dyskurs naukowy posiada zatem charakter opisowy i sprowadza się do klasycznego w formie i treści „podręcznikowego” przedstawienia założeń danego paradygmatu badawczego lub analizy porównawczej kilku ujęć teoretycznych. Rzadziej natomiast spotyka się prace, które analizują dany aspekt rzeczywistości międzynarodowej w nawiązaniu do wybranej teorii poznania. Szkoda, ponieważ zastosowanie koncepcji meta-teoretycznych do analizy i wyjaśnienia zagadnień empirycznych w naturalny sposób łączy naukę i praktykę stosunków międzynarodowych oraz – przynajmniej w założeniu – pozwala na lepsze rozumienie istniejącej rzeczywistości międzynarodowej¹².

Niestety, nawet ambitne połączenie teorii i praktyki nie zawsze bywa przekonujące. Dzieje się tak, ponieważ w przypadku niektórych publikacji polskich autorów powiązanie zagadnień *stricto* teoretycznych z praktyką międzynarodową sprawia wrażenie połączenia nietrafnego i sztucznego (tj. połączenia „na siłę”). Co więcej, wartość eksplanacyjna takiej *policy analysis* nie zawsze jest przekonująca, ponieważ nierzadko znaczna część

¹¹ Zob. i por.: A. Wojciuk, J. Czaputowicz, dz.cyt., s. 217-219.

¹² Tamże, s. 218; M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasyczny w perspektywie teorii stosunków międzynarodowych i polityki zagranicznej*, Kraków 2020, s. 38.

zaprezentowanego dyskursu sprowadza się *de facto* do rozważań nad samą teorią. W niektórych przypadkach można wręcz odnieść wrażenie, że uproszczona ontologia rzeczywistości międzynarodowej stanowi jedynie dodatek do rozważań meta-teoretycznych, które zamiast tłumaczyć czytelnikowi tę rzeczywistość, w praktyce „dostosowują” ją do przyjętych ram teoretycznych. Skutkuje to zniekształceniem wniosków badawczych, które w nieuprawniony sposób upraszczają rozumienie i logikę spraw międzynarodowych, a nie falsyfikują zastosowany paradygmat badawczy. Prowadzi to do niepopularnego skądinąd wniosku, że w przypadku niektórych prac naukowych wykorzystanie wiedzy teoretycznej nie potwierdza jej – zwykle deklarowanej we wstępie – przydatności w analizie i wyjaśnieniu konkretnych decyzji, wydarzeń, procesów lub zjawisk międzynarodowych¹³. Warto przytoczyć w tym miejscu opinię Adriany Dudek, która stwierdza, że „w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych badanie polityki zagranicznej z uwzględnieniem najnowszych podejść teoretycznych i naukowego dyskursu długo oczekiwało na właściwe potraktowanie przez badaczy. Przez wiele lat dominowały bowiem publikacje o charakterze historycznej analizy polityk zagranicznych wybranych państw, w których nie wykorzystywano narzędzi teoretycznych, lub prace zbiorowe, które odwoływały się do anachronicznych propozycji analitycznych, nie pokazując całego wachlarza teoretycznych możliwości”¹⁴.

Innym zjawiskiem widocznym w – nie tylko polskim – dyskursie nt. teorii stosunków międzynarodowych wydaje się swoiste zatracenie się w analizie koncepcji i ujęć teoretycznych. Dyskusja ta nierzadko pozostaje zrozumiała jedynie dla wąskiego grona specjalistów oraz pasjonatów i jest przesadnie skoncentrowana na zagadnieniach meta-teoretycznych oraz odległa od ontologii relacji międzynarodowych. W efekcie debata ta w niewielkim tylko stopniu przekłada się na praktykę stosunków międzynarodowych.

Jakkolwiek analiza treści szeregu publikacji pozwala dostrzec zawartą w niej, wiodącą perspektywę teoretyczną, większość prac polskich naukowców z obszaru stosunków międzynarodowych nie stanowi w istocie czystego typu w ujęciu teoretycznym, a próba ich zaklasyfikowania w ramach czytelnego podziału teoretycznego może nastroczać

¹³ Zob. i por.: K. Jaworski, *Teoretyczne aspekty analizy polityki zagranicznej państwa*, „Myśl ekonomiczna i polityczna”, 2010 vol. 30 nr 3, s. 139.

¹⁴ A. Dudek, *Decydowanie w polskiej polityce zagranicznej (1992-1997)*, Warszawa 2019, s. 10.

wątpliwości, ponieważ zawarte w nich rozważania łączą w istocie elementy myślenia zaczerpnięte z różnych paradygmatów teoretycznych. Prowadzi to do wniosku, że wiele polskich prac naukowych z zakresu stosunków międzynarodowych charakteryzuje słaba wyrazistość teoretyczna. Jakkolwiek sytuacja ta skutkuje oskarżeniami o ateoretyczność, taki synkretizm teoretyczny niekoniecznie jest jednak wadą. Co więcej, w istocie znajduje on uzasadnienie: optymalizuje on bowiem perspektywę badawczą, eliminuje interpretacje jednowymiarowe oraz – co jest wszak celem najważniejszym – pozwala na lepsze poznanie i zrozumienie złożonej rzeczywistości międzynarodowej¹⁵.

W praktyce badań nad stosunkami międzynarodowymi, jest również dość oczywiste, że wybór perspektywy teoretycznej, dominującej w danej publikacji, wynika z przedmiotu badań i przyjętego poziomu analizy. Niektóre ujęcia teoretyczne w naturalny bowiem sposób nadają się do analizy określonych obszarów rzeczywistości międzynarodowej (np. koncepcje liberalne lepiej wyjaśniają procesy integracji gospodarczej, niż ujęcia teoretyczne, wywodzące się z realizmu, a konstruktywizm oferuje właściwe ramy badawcze do analizy zagadnień z zakresu socjologii stosunków międzynarodowych)¹⁶.

Odwoływanie się do określonych paradygmatów badawczych – oraz okresowa, mniejsza popularność innych – wynika również z ewolucji rzeczywistości międzynarodowej oraz rozwoju towarzyszącej jej refleksji meta-teoretycznej. Prowadzi to do konkluzji, że popularność teorii poznania naukowego jest istocie zmienna w czasie. Wydaje się wreszcie, że wpływ na wybór wiodącego paradygmatu teoretycznego mają także szersze zjawiska kulturowe i mody intelektualne, które nie omijają również świata nauki (np. oryginalne w swej istocie wykorzystanie teorii gender do analizy polityki zagranicznej)¹⁷.

¹⁵ Zob.: M. Kozub-Karkut, *Pomiędzy pluralizmem a teoretyczną syntezą: próby łączenia teorii stosunków międzynarodowych*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce...*, s. 76-83; A. Wojciuk, J. Czaputowicz, dz.cyt., s. 212; A. Dudek, dz.cyt., s. 294-295.

¹⁶ Zob.: K. Jaworski, dz.cyt., s. 156, 160-164, 171.

¹⁷ Zob. i por: M. Kopka-Piątek, I. Reichardt, *Czy kobiety uratują świat? Feministyczna polityka zagraniczna*, Warszawa 2020, s. 7-8 i n.

4. Wnioski nt. dominujących modeli teoretycznych i ich adekwatności w zakresie analizy polityki zagranicznej

Refleksje o roli i miejscu teorii w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych prowadzą do wniosku, że środowisko akademickie w Polsce niezmiennie przyznaje naczelne miejsce dwóm tradycyjnym paradygmatom badawczym tj. szeroko rozumianemu liberalizmowi i realizmowi. Jak stwierdza J. Czaputowicz, „badania [z 2014 r.] wskazują, że do stosowania paradygmatu liberalnego przyznaje się dziś 12% badaczy stosunków międzynarodowych na świecie (16% w Polsce), czyli nieco mniej od paradygmatu realistycznego 19% (32% w Polsce), i paradygmatu konstruktywistycznego 23% (22% w Polsce). Należy jednak pamiętać, że część tradycji liberalnej rozwija się dziś w ramach konstruktywizmu.¹⁸ Wyniki te oznaczają formalnie, że najbardziej popularnym paradygmatem, do którego odwołują się współcześnie polscy naukowcy jest realizm, a na drugim miejscu – co może stanowić pewne zaskoczenie – konstruktywizm. Biorąc pod uwagę związki między liberalizmem i konstruktywizmem, można jednak równie dobrze stwierdzić, że dane te wskazują na utrzymującą się dominację intelektualną szeroko rozumianego paradygmatu liberalnego. Wyliczenia te potwierdzają wreszcie rosnącą popularność w świecie polskiej nauki paradygmatu realistycznego¹⁹.

Mimo pojawiających się mód intelektualnych, skutkujących zwiększoną popularnością którejś z tych teorii oraz prób zastępowania tradycyjnych paradygmatów nowymi – niekiedy silnie kontestującymi – teoriami naukowymi, dominująca pozycja liberalizmu i realizmu w środowisku polskich badaczy stosunkach międzynarodowych wydaje się stabilna i niezagrożona. Dzieje się tak, ponieważ, mimo postępującego rozwoju nauki, wartość poznawcza i eksplanacyjna obu tradycyjnych paradygmatów pozostaje faktycznie trudna do zakwestionowania. Co więcej, wykazują one oczywistą komplementarność z praktyką polityczną i ontologią stosunków międzynarodowych

¹⁸ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego liberalizmu: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm...*, s. 18.

¹⁹ Zob. i por: M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasyczny...*, s. 87-88.